

Damir Hršak*

Uvod u holistički environmentalizam

SAŽETAK

Holistički environmentalizam jest cjelovito sagledavanje materijalnog (priroda) i duhovnog (svijet) okoliša, a njegova bit jest promicanje dobrohotnosti u odnosima čovjeka prema drugim bićima. Istraživački prostor holističkog environmentalizma nalazi se unutar integrativne bioetike. Cjelovit pristup okolišu, karakterističan za holistički environmentalizam, istražuje mogućnosti i postavlja modele dobrohotnog suživota bića na Zemlji. Holistički environmentalizam ne bavi se samo zaštitom okoliša već razumijevanjem okoliša. Razumijevanje materijalnog i duhovnog okoliša daleko nadilazi ono što se pogrešno naziva zaštitom okoliša. Razumjeti materijalni okoliš znači ne uništavati staništa, ne narušavati kvalitetu zraka, vode i tla, ne posezati za nepopravljivim razaranjem, ne bahatiti se inteligencijom, ne polomiti i preoblikovati sve što smo sposobni polomiti i preoblikovati. Razumjeti duhovni okoliš znači biti dobrohotan, znači shvatiti jednakost, bratstvo, slobodu, jedinstvo i pravednost kao model smislenog i stvaralačkog življenja.

Ključne riječi: holistički environmentalizam, materijalni okoliš, duhovni okoliš, dobrohotnost, razumijevanje okoliša.

Uvod

Okoliš je apsolutno sve što postoji *oko* nas, sve što nije u nama kao ljudskom biću, u našem tijelu i u našoj duši. U svakom trenutku, tijekom cijelog ljudskog života, prema pojavama i bićima u našem okolišu zauzimamo određene stavove, a u našem neposrednom okolišu i djelujemo.

U materijalnom okolišu, u prirodi, mi se rađamo, živimo i umiremo. U duhovnom okolišu, u svijetu, egzistiramo kao duhovna bića. Kao što su tijelo i duša tijekom

* Adresa za korespondenciju: Damir Hršak, Metalurški fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Aleja narodnih heroja 3, 44 103 Sisak. E-pošta: editor_HAE@mail.inet.hr.

ljudskog života međusobno neodvojivi, isto su tako u nedjeljivom jedinstvu materijalni i duhovni okoliš.

Prema Hrvatskom enciklopedijskom rječniku okoliš jest ukupnost materijalnog i živoga svijeta kojeg je čovjek biološki dio¹. Holistički environmentalizam jest cjelovito sagledavanje materijalnog (priroda) i duhovnog (svijet) okoliša. Holistički environmentalizam promiče cjelovit pristup okolišu, a cjelovit pristup okolišu po definiciji je iznalaženje mogućnosti i postavljanje modela dobrohotnog suživota bića na Zemlji.

Istraživački prostor holističkog environmentalizma nalazi se unutar integrativne bioetike. Pojam integrativne bioetike zorno pojašnjava Hrvoje Jurić:

“No, bioetika se ne bi smjela zadovoljiti pukim mehanički okupljanjem različitih perspektiva, različitih disciplinarnih i svjetonazorskih pogleda, nego bi trebala težiti *zbijskoj integraciji*, izradi jedinstvene platforme za raspravu o etičkim problemima vezanim uz život – u cjelini i u svim kontekstualno odredivim nijansama. *Integrativnost* bi stoga trebala označavati zadaću (odnosno sposobnost) bioetike da sve različitosti o kojima je bilo riječi okupi u jedinstveni *bioetički pogled*, radije negoli u disciplinarni i disciplinirani znanstveni okvir. Prije se, dakle radi o promoviranju bioetičkog pogleda u različitim disciplinama i pristupima, negoli o utjerivanju različitih partikularnih pogleda u jedan, bioetički disciplinarni kalup. *Integrativnu bioetiku* bi se, u tom smislu, moglo pojmiti kao čvrsto tijelo u određenom prostoru, čija je uloga da permanentno upija energiju, te da je isijava prema drugim tijelima u prostoru, koja su za tu energiju prijemčiva.”²

Bioetički pogled moguć je i u tehničkim znanostima, pa time i u metalurgiji koja je moja matična struka. Bez proizvodnja i prerade metala teško je zamisliti modernu tehničku civilizaciju i sve materijalne udobnosti koje svima nama ona pruža. No, ako se neće uvažavati bioetička perspektiva, rezultati znanstvenih istraživanja na području tehničkih i prirodnih znanosti mogu donijeti čovječanstvu u cjelini daleko više štete no koristi. Klimatske promjene ozbiljna su posljedica neobuzdanog tehnološkog razvoja.

Tehnološki napredak uglavnom donosi i opasnost od daljnjeg socijalnog raslojavanja unutar kapitalističkog društva jer povećava profit vlasnicima sredstava za proizvodnju, a istovremeno smanjuje potrebu za radnom snagom. Ako ne postoji adekvatna porezna politika unutar demokratske i socijalne države koja bi financijski profit od

¹ Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi Liber, Zagreb, 2002., str. 866.

² H. Jurić, *Etika odgovornosti* Hansa Jonasa, Pergamena, Zagreb, 2010., str. 241.

tehnološkog napretka pravedno distribuirala, tada znanstveni napredak znači ujedno i etički nazadak. I tu je važna uloga bioetike da ukaže na problem.

Trajanje ili postojanje

Svaki ljudski život može se pojednostavljeno sagledati kao postojanje ili kao trajanje. Naravno, postoji i bezbroj nijansi između te dvije krajnosti što jasno očituje ljudska povijest. Hoće li naš život biti u većoj mjeri postojanje ili trajanje ovisi o tome kako se određujemo prema materijalnom i duhovnom okolišu. Postojanje je po sebi funkcija vječnosti i nadilazi život između fizičkog rođenja tijela i smrti tog istog tijela, dok je trajanje funkcija vremena i oštro je omeđeno između trenutaka rađanja i smrti.

Postojanje zahtijeva bar minimalno razumijevanje materijalnog i duhovnog okoliša. No, čak i ljudska bića, ne samo životinje i biljke, mogu trajati bez da pokušaju razumjeti temeljna pitanja egzistencije u materijalnom i duhovnom okolišu.

Nažalost, u suvremenoj civilizaciji jačaju tendencije nasilnog ograničavanja postojanja i svođenje drugih ljudi na trajanje tako da je sve više ljudi gurnuto u materijalnu oskudicu, pa i materijalnu bijedu, te im je u toj poziciji onemogućeno razvijanje vlastitih intelektualnih i fizičkih potencijala.

Kada netko nema pristup obrazovnom procesu tijekom kojeg može razotkriti vlastite talente i realizirati vlastite intelektualne potencijale, kada netko nema pristup zdravstvenoj zaštiti u mjeri da mu vlastito zdravlje nije ugroženo zbog socijalnog statusa, kada netko nema pristup radnom procesu zbog po ljudsko dostojanstvo neprihvatljivih uvjeta rada i/ili cinično niske nadnice, kada netko nema pristup stanovanju koje zadovoljava barem najosnovnije kriterije privatnosti i udobnosti – tada je prisiljen na trajanje. Tada život klizi u životarenje, u bezbojno i bezlično trajanje.

Trajanje može biti i odabir slobodne volje pojedinca u smislu potpune nezainteresiranosti za pročišćavanje vlastitog materijalnog i duhovnog okoliša. U suvremenom svijetu postoje i mnogi ljudi koji imaju sve preduvjete kako bi razvili vlastite potencijale, no radije se odlučuju na pragmatični egoizam i sagledavanja okoliša po kriteriju utilitarnosti.

Takve pojedince ne zanimaju problemi drugih koji nisu s njima u neposrednoj interakciji. Savjest tretiraju kao slijepo crijevo – nešto bez čega se može živjeti, štoviše, kao nešto bez čega je i jednostavnije živjeti. Ne postavljaju si pitanja, niti ih zanimaju odgovori. Njihov cilj je trajanje u zadovoljstvu, a ne postojanje u sreći.

Za postojanje nužno je imati mogućnosti i želje razviti vlastitu osobnost, moći se izraziti kao pojedinac sa svojim identitetom, kao neponovljiva jedinka koja osjeća jedinstvo s prirodom i kojoj je dano sudjelovati u oblikovanju i uljepšanju svijeta.

Cilj holističkog environmentalizma jest da svi ljudi, svaka jedinka unutar čovječanstva ima mogućnost postojanja u najdubljem smislu te riječi te da trajanje ili postojanje bude stvar slobodnog izbora svakog pojedinca. Naravno, holistički environmentalisti zalagat će se i boriti da oni koji odabiru trajanje nemaju sredstva prisile kojima bi druge, one koji žele postojati, primoravali na trajanje.

Čovjek kao tijelo izražava se u materijalnom okolišu, a čovjek kao duhovno biće izražava se u duhovnom okolišu. Materijalni okoliš sačinjava materija, priroda u svoj svojoj raznolikosti i smislenoj ljepoti. Klasična zaštita okoliša bavi se isključivo materijalnim okolišem, a dijeli se na zaštitu tla, vode i zraka. Duhovni okoliš, svijet oko nas, tvori ustrojstvo međuljudskih odnosa u privatnoj i javnoj sferi ljudskog djelovanja, kao i odnos čovjeka prema drugim bićima na Zemlji.

Bit holističkog environmentalizma jest promicati da taj odnos čovjeka prema drugom čovjeku, prema životinjama, prema svijetu u cjelini i svakom segmentu prirode bude dobrohotan. Holistički environmentalizam zbog toga treba istraživati mogućnosti i postavljati modele dobrohotnog suživota bića na Zemlji. Na ovome mjestu vrlo je bitno sagledati razliku između dobronamjerman i dobrohotan.

Dobronamjernost nije dovoljna, barem ne više na današnjoj razini destrukcije materijalnog i duhovnog okoliša. Destrukciju materijalnog i duhovnog okoliša neodgovorno provode razulareni, pa i podivljali egoisti, često u užtogljenim i perfidnim formama i strukturama, tako što ubrzano gomilaju materijalno bogatstvo ne obazirući se ni na druge ljude, a još manje na životinje, biljke i prirodu u cjelini.

Dobronamjernost u sebi ne uključuje djelatnu akciju, britku odlučnost za poboljšanje kvalitete materijalnog i duhovnog okoliša. Dobronamjernost ne uključuje suprotstavljanje i borbu sa zlom i zlikovcima, a bez te borbe, naravno nenasilne, nema realnih promjena ni na lokalnom, a kamoli na globalnom nivou.

Policijac neće uspjeti zaustaviti pljačku tako što će pljačkaša lijepo zamoliti da odloži novac na mjesto s kojeg je novac uzeo. Isto tako dobronamjerni ljudi neće zaustaviti onečišćenje pojedine rijeke tako što će pisati peticiju vlasniku tvornice koja rijeku onečišćuje pozivajući ga da prestane zagađivati rijeku i da obuzda pohlepu za vlastitim profitom time što će dosljedno poštovati zakone o zaštiti okoliša i brinuti o zdravlju stanovnika uzduž rijeke.

Dobrohotnost u sebi uključuje dobronamjernost, no i nadilazi je. Dobronamjerman je onaj koji ima dobre namjere, koji želi dobro. Prema Hrvatskom enciklopedijskom

rječniku dobrohotan je onaj koji čini ili želi činiti dobro.³ Bit jest u *činjenju*. Holistički environmentalizam zahtijeva činjenje i svaki znanstvenik bez obzira kojem polju znanosti matično pripada, a koji sebe želi nazivati holističkim environmentalistom, treba aktivno činiti dobro.

Nisu uvijek nužni ni mogući spektakularni rezultati činjenja, a vrlo često rezultati nisu ni vidljivi istog trenutka ili barem nisu vidljivi u punom obimu, no to ne znači da oni ne postoje. Nekada se pomaci mjere u kilometrima, a nekada u mikrometrima; bit je u tome da pravac djelovanja bude u smjeru povećane čistoće materijalnog i duhovnog okoliša.

Holistički environmentalizam nije monopol znanstvenika, svaki čovjek bez obzira na razinu obrazovanja, dob ili koju drugu odrednicu identiteta, može dati svoj doprinos u čišćenju materijalnog i/ili duhovnog okoliša, pa se po svom činjenju može smatrati holističkim environmentalistom.

Materijalni i duhovni okoliš

U holističkom environmentalizmu se pod materijalnim okolišem prvenstveno podrazumijeva priroda koja nas neposredno okružuje, no tu se materijalni okoliš ne iscrpljuje. Za holističke environmentaliste materijalni okoliš jest materijalni svemir. Naravno, žarište u sagledavanju materijalnog okoliša jest naš planet Zemlja sa svim dobrima kojima raspolaže i kojima se mi kao ljudska vrsta često neodgovorno služimo. Kao čovječanstvo u cjelini mi već dugo haračimo po Zemlji te tako ugrožavamo i sebe i druga živa bića s kojima dijelimo planet. To haraćenje nužno mora vrlo brzo prestati ili ćemo ostati i bez nužnih uvjeta za opstanak!

Kratkoročno ugrožen je život mnogih biljnih i životinjskih vrsta kao direktna posljedica ljudske pohlepe i neodgovornosti, a dugoročno ugrožen je i opstanak većine čovječanstva ako se izživljavanje bogate, inteligentne i beskrupulozne manjine ne obuzda na ovaj ili onaj način.

Često korištena sintagma *zaštita okoliša* po mom sudu poprilično je arogantna u svojoj drskoj antropocentričnosti jer materijalni okoliš modernog čovjeka nisu ugrozili strašni meteori iz svemirskih dubina ni razorne sile što djeluju u Zemljinjoj unutrašnjosti, a ponajmanje su materijalni okoliš modernog čovjeka ugrozile životinje ili biljke.

3 Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi Liber, Zagreb, 2002., str. 257.

Materijalni okoliš ugrozili su neodgovorni, tupi i zli izdanci čovječanstva i zbog toga kao ljudska vrsta nemamo nikakvo pravo često jadne pokušaje popravljivanja štete koju smo sami prouzročili sebi i drugim bićima na Zemlji nazivati zaštitom. To je poprilično lažljivo i duboko cinično.

Bilo bi daleko prikladnije i bliže istini ono što čini sadržaj *zaštite okoliša* nazivati *sanacijom materijalnog okoliša* jer riječ je samo o pokušaju i nastojanju zbrinjavanja posljedica kolektivnog nesavjesnog djelovanja. Primjerice, kada pijani vozač osobnog automobila na pješačkom prijelazu obori staricu i slomi joj nogu, a potom je ipak ne ostavi ležati na cesti već je odveze u bolnicu - to se ne naziva zaštitom starice! Kada bi se vozač u bolnici pokušao predstaviti kao zaštitnik starice to bi naišlo na jednoglasnu i ostru osudu.

Pa onda bismo i mi morali opreznije govoriti o takozvanoj zaštiti okoliša. Naravno, slijedeći usporedbu, bolje rješenje je da je vozač odvezao staricu u bolnicu no da ju je ostavio na pješačkom prijelazu te pokušao pobjeći i ostati nekažnjen. Isto tako bolje je i „štititi“ okoliš nego ga unutar koncepta neoliberalnog kapitalizma iskorištavati bez ikakvih skrupula i odgovornosti prema budućim pokoljenjima, a pritom svaki istinski pokušaj stvarne zaštite okoliša karakterizirati kao lelujavi utopijski idealizam i ismijavati uz pomoć pojedinih otupjelih ili korumpiranih medija.

Pritom moramo ipak priznati mnogim pojedincima koji su utkali svoje znanje, energiju i odlučnost u nastojanje da materijalni okoliš bude što čistiji i što pogodniji za miran i sretan život, kako oni najčešće nisu direktni uzročnici onečišćenja koje pokušavaju otkloniti.

Kolektivna krivica definitivno je na čovječanstvu, no pojedinačna odgovornost za onečišćenje materijalnog okoliša vrlo je nejednoliko raspoređena. Mnogo ljudi uistinu posvećuje se predanom radu na stvarnoj zaštiti okoliša i svoje sugrađane upozoravaju na činjenice o nepopravljivim štetama koje se nanose prirodi.

Pri onečišćenju materijalnog okoliša trebamo jasno razlikovati neposredno i posredno onečišćenje. Neposredno onečišćenje je direktno ispuštanje polutanata u materijalni okoliš bilo tijekom određenog industrijskog procesa, bilo tijekom aktivnosti svakodnevnog života. U suvremenoj civilizaciji nemoguća je apsolutna nevinost u odnosu na krivicu neposrednog onečišćenja materijalnog okoliša. Svaki čovjek tijekom svakog dana zagađuje materijalni okoliš, no ključna je pritom razina zagađivanja i opravdanost zagađivanja za kojim posežemo.

Trebali bismo si uvijek postavljati pitanja imamo li pravo na onečišćenje zraka, tla i vode u mjeri u kojoj onečišćujemo? Je li nam to nužno za održavanje kvalitete dostojanstvenog življenja? Hoćemo li svojom udobnošću ugroziti udobnost ili

čak i opstanak budućih naraštaja? Pojednostavljeno – je li naše djelovanje etički prihvatljivo?

Ljudi koji traju takva si pitanja neće postavljati sve dok ih zakonodavstvo na to ne prisili. Sve dok ne budu zapriječene kazne, za ljude koji traju pitanja zaštite okoliša bit će potpuno sporedna u odnosu na pitanja omogućavanja vlastitih zadovoljstava. Za ljude koji su skloniji postojanju takva pitanja se nameću sama po sebi i na njih nije uvijek moguće jednoznačno i odlučno odgovoriti.

Posredno onečišćenje materijalnog okoliša posljedica je onečišćenja duhovnog okoliša i često ne nastupa istog trenutka kada je došlo do onečišćenja duhovnog okoliša. Pohlepa često dovodi do nebrige o posljedicama određenih tehnoloških operacija, a bezobzirnost do izbjegavanja saniranja prouzročene štete.

Posljedice se nekada ukazuju tek desetljećima ili stoljećima nakon počinjenja prvih uzroka koji su doveli do onečišćenja. Klasičan primjer odgođenog ukazivanja posljedica je globalno zatopljenje s kojime se susrećemo sada na početku 21. stoljeća, a prvi uzroci su stvarani početkom industrijske revolucije.

U budućnosti se nadam da će pitanja posrednog onečišćenja materijalnog okoliša kroz zagađivanje duhovnog okoliša sve više dolaziti do izražaja u javnim diskusijama i pri donošenju političkih odluka, te da će dobrohotni stručnjaci moći sa sigurnošću ukazati na etički ispravan smjer razvoja moderne civilizacije.

Kao inteligentna bića mi bismo trebali nastojati *razumjeti* okoliš. Holistički environmentalizam se ne bavi zaštitom okoliša već razumijevanjem okoliša. Razumijevanje okoliša, materijalnog i duhovnog, daleko nadilazi ono što se pogrešno naziva zaštitom. Razumjeti materijalni okoliš znači ne uništavati staništa, ne narušavati kvalitetu zraka, vode i tla, ne posezati za nepopravljivim razaranjem, ne bahatiti se inteligencijom, ne polomiti i preoblikovati sve što smo sposobni polomiti i preoblikovati.

Razumjeti materijalni okoliš znači proizvoditi samo dobra koja ljudi uistinu trebaju za dostojanstven i ugodan život te proizvoditi u dostatnim količinama, a ne viškove. To znači ne sagledavati prirodu kao sirovinsku bazu u koju se može zadirati bez ograničenja i mjere. Zemlja nam je dana kao zajednički dom s drugim ljudima, životinjama i biljkama te bismo je tako trebali i tretirati. Planet zaslužuje zahvalnost i poštovanje.

Razumjeti duhovni okoliš znači biti dobrohotan, znači shvatiti jednakost, bratstvo, slobodu, jedinstvo i pravednost kao model smislenog i stvaralačkog življenja. Svaki oblik dominacije čovjeka nad čovjekom izraz je nerazumijevanja duhovnog okoliša, a svaki oblik zlouporabe razuma i pretvaranja inteligencije u sredstvo za podjarmljivanje

i zlostavljanje ljudi i životinja izraz je nerazumijevanja položaja i uloge čovjeka na Zemlji. Trenutno je na planetu u tom smislu stanje izrazito konfuzno.

Napredak tehnologije, nažalost, nije donio prvenstveno oslobođenje ljudi od iscrpljujućeg rada i obilje slobodnog vremena koje bi se koristilo u oplemenjivanju vlastitog postojanja, već je u mnogima donio užurbanost, otuđenje i strah od neizvjesne budućnosti.

Savjest čovjeku daje orijentaciju u duhovnom okolišu. Savjest je moguće ignorirati i pritom očuvati trajanje života, no ignoriranjem savjesti gubi se sadržajnost, dobrohotnost i smislenost življenja, pri čemu se ljudsko biće svodi na stroj za proizvodnju vlastitih užitaka. Svaki mehanički stroj određuje njegova učinkovitost, a svakog čovjeka njegova savjesnost. Bez savjesnog osmišljavanja duhovnog okoliša čovjek neminovno gubi svjesno postojanje.

Nažalost, kada se skupi kritična masa ljudi koji gramzljivo akumuliraju ekonomsku i političku moć i hedonistički traju, a da pritom ne osjećaju nikakvu potrebu za postojanjem – civilizacija biva ugrožena. U toj situaciji se sada nalazimo. Ako uzduž i poprijeko planeta hijerarhijski ustrojani i tradicijski ostrašćeni trajući ljudi istovremeno ogreznu u beskrupuloznom i agresivnom osobnom, porodičnom, klasnom ili nacionalnom egoizmu, a početkom 21. stoljeća i raspolazu najsuvremenijim znanstveno-tehnološkim dostignućima, tada je propast takve civilizacije gotovo neminovna.

Potrebno je hitno otriježnjenje od moći, pohlepe i oholosti. Taj trokut daje mračnu sinergiju i zastrašujuće ubrzava destrukciju materijalnog i duhovnog okoliša. Moćni i zli nas uvjeravaju da je njihova moć neupitna, a zlo neminovno. Traže posvemašnje pokoravanje kako bi mogli razulareno trajati u obijesnom izobilju vlastitog materijalnog bogatstva. Oni ne dopuštaju propitkivanje utemeljenja njihovih privilegija i opravdanost njihove dominacije, žele nastavljati svoj mahniti pir bez obzira na to koliko materijalnog i duhovnog okoliša zatrovali i kakve posljedice njihov užitak donio po veliku većinu obespravljenih bića uzduž planeta. Tržište definiraju kao neprikosnoveni Mamon kome bi se svi morali klanjati. Od solidarnosti su učinili milostinju i tako ozakonili prezir.

Holistički ili redukcionistički environmentalizam

Pitanje kvalitete življenja budućih pokoljenja, pa i nas koji trenutno boravimo na Zemlji, svodi se na dvojbu hoćemo li krenuti putem radikalne promjene društvenih odnosa u smjeru razumijevanja prirode i socijalne pravednosti među ljudima ili ćemo nastaviti putem mlakog mirenja s raspojasanom eksploatacijom drugih ljudskih bića

i prirode kao cjeline od strane krvavo moćnih i perfidno licemjernih pojedinaca koji bez straha ili srama otimaju i prisvajaju sebi viškove vrijednosti. Pritom se ne obaziru na patnje drugih ljudi, a još manje na užase koje trpe mnoge životinje.

Put radikalnih promjena društvenih odnosa u smjeru dobrohotnog suživota nasuprot nesmiljenoj konkurentnosti može voditi u materijalno i duhovno blagostanje u kojem još uvijek na planetu ima dovoljno resursa za dostojanstven i ugodan život svakog ljudskog bića. Posljedica intenzivnije suosjećajnosti i veće uvidavnosti u međuljudskim odnosima može dovesti do univerzalnog jedinstva, poštovanja različitosti i nesebičnog pomaganja.

To se iz sadašnje perspektive neoliberalnog kapitalizma i tržišnog fundamentalizma ne nazire ni u obrisima, no to nije utopijska iluzija već preduvjet opstanka i jedina realna mogućnost koja može jamčiti dostojanstvenu budućnost čovječanstvu. Taj smjer je smjer holističkog environmentalizma.

Bioetički imperativ Fritza Jahra, po mnogima utemeljitelja bioetike, objavljen 1934. godine u časopisu *Ethik: Sexual- und Gesellschaftsetnik* ovdje prenosim iz knjige „Fritz Jahr i rađanje europske bioetike“ autora Ive Rinčić i Amira Muzura⁴:

„U svemu tome ukazuje se univerzalno područje valjanosti Pete zapovijedi, koja zahtijeva da bude primijenjena u odnosu na sav život. Kao parafraza Pete zapovijedi nudi se bio-etički imperativ: „Poštuj svako živo biće u načelu kao svrhu u sebi i po mogućnosti postupaj s njim kao takvim!“

Kada bismo se uspjeli dosljedno držati bioetičkog imperativa u svakodnevnom životu mogli bismo sa sigurnošću ustvrditi da naša egzistencija čini svijet boljim i ljepšim. Nadahnut Jahrom, a promišljajući zbilju iz pozicija holističkog environmentalizma, postavio sam „okolišni imperativ“: „*Djeluj dobrohotno i smisleno prema okolišu i unosi u njega ljubav i mudrost.*“ Okolišni imperativ vrijedi i za materijalni i za duhovni okoliš.

Mlako mirenje s razularenom i zastirućom eksploatacijom drugih ljudskih bića, kao i prirode kao cjeline, za veliku većinu ljudi vodi u grčevitu, iscrpljujuću i otuđujuću borbu za materijalni opstanak. Ta borba deprivilegiranoj većini donosit će sve više straha, neizvjesnosti, otupljenosti i bola. Za privilegiranu manjinu taj put vodi u objesno izživljavanje svakojakih prohtjeva i nagonско trajanje. Takva egzistencija je neprirodna, izopačena i u konačnici nužno vodi ubrzanoj propasti kako pojedinca tako i civilizacije u kojoj ta privilegirana manjina živi.

4 I. Rinčić, A. Muzur, Fritz Jahr i rađanje europske bioetike, Pergamena, Zagreb, 2012., str. 254.

To je smjer partikularnog pristupa okolišu ili redukcionističkog environmentalizma. Ragan Sutterfield redukcionistički environmentalizam naziva industrijskim environmentalizmom⁵.

Integralnost i interdisciplinarnost holističkog environmentalizma jest u tome da se preklapa s pojedinim poljima prirodnih (geologija, kemija, biologija), tehničkih (metalurgija, strojarstvo...), društvenih (ekonomija, politologija...) i humanističkih (filozofija, teologija...) znanosti. Holistički environmentalizam nije znanost o okolišu (grana interdisciplinarnih prirodnih znanosti) ni inženjerstvo okoliša (grana interdisciplinarnih tehničkih znanosti), ni politička teorija/povijest političkih ideja (grana politologije), on je dio integrativne bioetike (polje interdisciplinarnog područja znanosti). Ključni pojam holističkog environmentalizma jest dobrohotnost. Prema već spomenutom Hrvatskom enciklopedijskom rječniku dobrohotnost jest osobina onoga koji je dobrohotan, a dobrohotan je onaj koji čini ili želi činiti dobro.

Svaki postupak svakog čovjeka holistički environmentalizam sagledava u odnosu na dobrohotan suživot bića na Zemlji. Ako djelovanje pridonosi dobrohotnom suživotu, ono se tretira kao pozitivno i poželjno, a ako narušava dobrohotni suživot bića ono se tretira kao negativno i nepoželjno. Jasno je pritom da svako djelovanje koje narušava bioetički imperativ ili okolišni imperativ smatramo nepoželjnim.

Isto tako poželjan je svaki proizvodni proces čiji produkti dovode do poboljšanja kvalitete življenja, a da pritom značajno ili nepovratno ne onečišćuje materijalni okoliš. Primjerice, proizvodnja genetski modificirane hrane ili proizvodnja oružja nepoželjne su djelatnosti dok je proizvodnja i uporaba obnovljivih izvora energije poželjna.

Svaki oblik svjesnog nanošenja bola drugom biću je neprihvatljiv, dok je svaki izraz nesebične skrbi o drugom biću poželjan. Nanošenje bola izraz je potpunog nerazumijevanja duhovnog okoliša i vodi do obostrane destrukcije, kako onog koji bol trpi tako i onog koji bol nanosi.

Budući da holistički environmentalizam sagledava jedinstvo okoliša u njegovoj dvojakoj prirodi kao materijalni okoliš i duhovni okoliš, razina čistoće materijalnog okoliša uvjetovana je razinom čistoće duhovnog okoliša, a čistoća duhovnog okoliša presudno utječe na čistoću materijalnog okoliša. Također vrijedi i obrat, čišćenje materijalnog okoliša katalizira čišćenje duhovnog okoliša i bez tog katalizatora proces čišćenja duhovnog okoliša mogao bi trajati nepodnošljivo dugo.

Za razliku od redukcionističkog environmentalizma koji se bavi sanacijom posljedica, holistički environmentalizam razotkriva i uklanja uzroke destrukcije materijalnog i

5 <http://www.mnn.com/earth-matters/wilderness-resources/stories/industrial-environmentalism-vs-holistic-environmentalism>

duhovnog okoliša. Za redukcionistički environmentalizam temelj i mjera svega je korisnost, dok je za holistički environmentalizam dobrohotnost. Redukcionista žele stabilnost unutar održive nepravde pri čemu brane vlastite pozicije privilegiranih slojeva društva. Za njih je korisno onemogućiti što većem dijelu stanovništva kvalitetno obrazovanje i sigurnost zdravstvene zaštite jer time stvaraju o sebi ovisne ljude koje neće biti sposobni dovesti u pitanje uspostavljeni poredak dominacije.

Redukcionista nikada neće tvrditi da su nepravda, ponižavanje i u konačnici nasilje dobri, najoštrije će te devijacije osuditi (čak neki od njih i priznati da su devijacije), no istovremeno će konstatirati da ih se ne može iskorijeniti, pa bi ih trebalo ublažiti. To ublažavanje najčešće ima krajnje sarkastičan i duboko neetički karakter.

U ljudskoj povijesti jedan od slikovitijih primjera redukcionizma bio je kada su zagovornici ropstva na američkom jugu tvrdili da ropstvo doduše nije idealni odnos, no bez ropstva urušila bi se kompletna ekonomija i nastao bi kaos koji ne bi bio dobar ni za same robove. Klasičan primjer redukcionizma je kada u moderno doba vlasnik neke tvornice plaća mizernu nadnicu od koje nije moguće dostojanstveno živjeti i zadovoljavati elementarne ljudske potrebe, a pritom njegova gospođa dijeli besplatno iznošenu odjeću suprugama radnika.

Daljnji primjeri su kada tvornica zagađuje rijeku do mjere da se više ne može u njoj kupati, ali istovremeno financira tečaj plivanja u bazenu. Kada država školarinama onemogućuje visoko obrazovanje dijelu svojih mladih građana i time im drastično smanjuje izgleda za osobni razvoj, no istovremeno dijeli stipendije zanemarivo malom broju onih koje je ugrozila. U svakom redukcionističkom environmentalizmu ogleda se cinizam. Svaki pokušaj realnog suprotstavljanja zlu (primjerice *Greenpeacea*) proglasit će redukcionisti neodgovornim anarhizmom, utopijskim romantizmom ili čak industrijskim terorizmom.

Holisti žele jedinstvo, slobodu, pravednost, bratstvo/sestrinstvo i jednakost. Holistički environmentalisti žele da svijet bude ugodno mjesto za življenje svakom biću koje diše. To nije više utopijska tlapnja no što je svojevremeno bilo ukidanja kmetstva, omogućavanje prava glasa ženama ili letenja pomoću ljudskih tvorevina. Prirodna bogatstva Zemlje trebala bi se sa zahvalnošću i mjerom koristiti na opće dobro, a ne da prirodu prezirno pljačkamo i sagledavamo kao puku sirovinsku bazu.

U skladu s holističkim environmentalizmom znanstvenici prirodnih i tehničkih znanosti trebali bi ukazivati kako je u razigranoj lucidnosti ljudskom uma moguće oblikovati udobnost čovječanstva u suradnji s prirodom koja se dariva, od koje se zahvalno prima. Znanstvenici društvenih i humanističkih znanosti trebali bi ukazivati na to kako je u prožimanju racionalnosti i dobrohotnosti moguće organizirati ljudsko društvo u kojem patnja ima jasnu tendenciju pada, a blagostanje rasta.

Smislenost i sreću kako pojedinca, tako i čovječanstva u cjelini, moguće je doseći samo intenzivnom i predanom suradnjom svih koji su spremni solidarno dijeliti ovaj planet. Udružujući potencijale, objedinjavajući znanje i sposobnosti moguće je zaustaviti kataklizmu koja se nadvila nad modernim društvom. Holistički environmentalisti želi tome dati skroman doprinos.

Srednjeg (trećeg) puta između redukcionističkog i holističkog environmentalizma nema! Između dobrohotnosti i egoizma ne postoji pragmatična taktičnost uvjetovana objektivnim okolnostima, ni racionalno prihvaćanje tradicijskih okvira, ni nemogućnost suprotstavljanju moralu vremena u kojem živimo, ni ublažavanje problema kroz djelomičnu sanaciju posljedica. Sve su to samo sofističke smicalice. Pragmatičnost u modernom svijetu najčešće je, ne nužno i ne uvijek, najvulgarnije besramlje i samim time esencijalno zlo.

Svakodnevno ljudsko djelovanje nije etički obojeno isključivo crno ili bijelo. Svako svjesno ljudsko biće ostavlja sivi trag u vremenu, no hoće li to biti svjetlo ili tamnosivi trag to pojedinac sam odlučuje svojom slobodnom voljom i ton te sive boje ne može se relativizirati. Ako ne možemo dosegnuti savršenu dosljednost u dobroti ne znači da joj ne treba težiti.

Srednji put je perfidna laž kojom se koriste uzurpatori planeta kako bi katalizirali socijalno raslojavanje i ekonomsku neizvjesnost te cementirajući krizu dokinuli već dosegnutu razinu socijalne pravednosti. Ta razina, barem iz europske perspektive, uključuje neotuđivo i neprenosivo pravo na čist materijalni i duhovni okoliš. Okoliš se može sagledavati partikularno ili cjelovito. Međuprostora nema, koliko god redukcionisti nastojali stvoriti iluziju njegovog postojanja.

Mlakost, kalkulantstvo, pragmatika, popustljivost, plašljivost, lijenost, bezvoljnost i u konačnici besmisao vode u već doglednu katastrofu. Dio beskrupuloznih, bahatih i agresivnih moćnika postaje sve bezdušniji, njihove prijetnje miru i blagostanju sve su izraženije.

Više nije riječ o tome da će se stanje u kojem se svijet nalazi pogoršavati, već o tome da će mnoge od udobnosti života koje još danas većina ljudi uživa, barem u Europi, jednostavno nestati. Najučinkovitiji mehanizmi porobljavanju su istovremeno osiromašenje i zaglupljivanje. Na svakom je od nas koji još nismo porobljeni egzistencijalnom neizvjesnošću da se suprotstavimo materijalnom i duhovnom nasilju te da osmislimo koncept savjesnog ponašanja u materijalnom i duhovnom okolišu.

Sloboda ili jest ili nije, pravednost ili jest ili nije, dobrohotnost ili jest ili nije! Unutar nekog društva postoji samo cjelovita sloboda, cjelovita pravednost i cjelovita solidarnost, svaka partikularnost ujedno je i negacija. Razumljivo je da može i treba

postojati razumno sagledavanje dosega djelovanja i taktičnost u biranju slijeda postupaka, no pritom se ne bi smjelo prekoračiti okvir dobrohotnosti. Biti dobar jest najviše što čovjek može dosegnuti u egzistenciji unutar prostora i vremena. Bez dobrohotnosti istinska sreća ne postoji, samo prolazno zadovoljstvo.

Zaključak

Ovo je tek uvodno promišljanje o holističkom environmentalizmu, početak izazovnih istraživanja na području cjelovitog sagledavanja materijalnog i duhovnog okoliša. Daleko nadilazi moje sposobnosti prosudbe ustvrditi koje će sve plodove ta istraživanja donijeti u budućnosti i kojim će sve pravcima krenuti. Uvjeren sam da će holistički environmentalizam dati određeni doprinos osmišljavanju dobrohotnog suživota bića na Zemlji, a prije svega izgradnji pravednijeg, slobodnijeg i dobrohotnijeg društva. Svatko tko aktivno promiče dobrohotan i odgovoran odnos prema materijalnom i duhovnom okolišu može se smatrati holističkim environmentalistom.

Ovim uvodom u holistički environmentalizam nastojim potaknuti kolege i kolege iz društvenih, humanističkih, prirodnih i tehničkih područja znanosti kojima je dobrohotnost pri srcu da se uključe u profiliranje i produbljivanje holističkog environmentalizma, jer toliko toga bi trebalo istražiti, osmisliti, predložiti, realizirati. Koristeći znanstvene metode istraživanja i povezujući spoznaje s različitih polja znanosti moguće je lakše i točnije sagledati i razumjeti zbilju.

Uvjeren sam da holistički environmentalizam može i treba pomoći u osmišljavanju izlaza iz krize u koju je moderna civilizacija zapala, krize koja u približno jednakoj mjeri nagrizi materijalni i duhovni okoliš te koja prijeti kataklizmičkim razmjerima.

Holistički environmentalizam ne nastaje ni iz čega, bez temelja i prethodnika. Tijekom ljudske povijesti mnogi su znanstvenici materijalni i duhovni okoliš sagledavali kao jedinstven. Mnogi filozofi, teolozi, kemičari, metalurzi, strojari, ekonomisti, politolozi, znani i neznani, predlagali su holističko environmentalistička rješenja za probleme svog vremena. Sve njih, između ostalog, možemo smatrati i holističkim environmentalistima. Jedan od njih svakako je i Fritz Jahr te nije slučajno da je ovaj rad kao uvod u holistički environmentalizam poslan upravo u časopis koji nosi njegovo ime.

Budućnost je još uvijek u našim rukama i mi moramo preuzeti odgovornost. Dobrohotno je djelovanje u smjeru građenja i razumijevanja, dok je zlohotno djelovanje u smjeru razaranja i ubijanja. Holistički environmentalizam jedan je od sićušnih oslonaca ljudskom razumu da ne bude nerazuman.

Introduction to Holistic Environmentalism

ABSTRACT

Holistic environmentalism is a holistic consideration of the material (nature) and spiritual (world) environment. Its essence is to promote amicability in human relations to other beings. Research area of holistic environmentalism is located within integrative bioethics. A holistic approach to the environment, typical of the holistic environmentalism, explores the opportunities and sets the models of the amicable coexistence of the beings on Earth. It does not deal only with environmental protection, but also with an understanding of the environment. Understanding of the material and the spiritual environment goes far beyond of what is wrongly called environmental protection. To understand the material environment means not destroying habitats, not impairing the quality of air, water, and soil, not reaching out for the irreversible destruction, not showing off with intelligence, not breaking and reshaping everything we are capable of breaking and reshaping. To understand the spiritual environment means to be benevolent, to realize equality, fraternity, liberty, unity, and justice as a model of meaningful and creative living.

Keywords: holistic environmentalism, material environment, spiritual environment, amicability, understanding of the environment.